

Populistákról (nem csak) populárisan*

Oldódni látszik a népi mozgalmat körülvevő látszólagos (?) érdektelenség, amely Borbándi Gyula majd három évtizede született alapművének megjelenése¹ óta jellemezte a történész-társadalmat. Bár az utóbbi években is születtek lényegi kérdéseket tisztázó tanulmányok – elég csupán Gyurgyák János vaskos köteteinek egy-egy fejezetére, vagy a folyamatosan aktuális Erdei-kutatásokra gondolnunk –, a népi mozgalom friss szemléletű, szakszerű, monografikus bemutatása egészen a kétezres évek második évtizedéig váratott magára. A hiány szembeötlő, hiszen már az emigrációban élő Borbándi is szabadkozott korlátozott kutatási lehetőségei miatt, ráadásul a népiség ma is folyóiratokkal, aktív értelmiségiekkel bíró élő hagyomány (bár ez inkább hátrány történeti kutatások esetében). Mindenesetre 2012-ben két kötet is kézbe vehetett a honi nagyközönség: a népiek – elsősorban Erdei – társadalomtörténeti nézeteit, szociográfiai műveit kutató szociológus-történész, Bognár Bulcsu *A népies irányzat a két háború között* című monográfiáját,² majd jelen recenzió tárgyát, Papp István történész-levéltárosnak a Jaffa Kiadó gondozásában megjelenő kötetét (*A magyar népi mozgalom története: 1920–1990*). Megjegyzendő, a Jaffa mostanában több kényes történeti kérdés közérthető bemutatására is vállalkozott (például a Trianon-

* PAPP István: *A magyar népi mozgalom története: 1920–1990*. Jaffa, 2012. 282. p.

¹ BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. Püski, New York, 1983.

² BOGNÁR Bulcsu: *A népies irányzat a két háború között. Erdei Ferenc és a harmadik út képviselői*. Loisir, Budapest, 2012.

legendákról, vagy a honi szélsőjobb történetéről). Ezek fontos és üdvözlendő törekvések, amennyiben a történész értelmiségi ethosz részének tekintjük a közvéleményt foglalkoztató közéleti kérdések mértéktartó, azokat történetiségükben tárgyaló értelmezését. Papp részben épp a „művelt nagyközönséget” célozza meg munkájával, bár megpróbálja „újragondolni, újraértelmezni a népi mozgalom históriáját a szakma számára is”. (11.) Lássuk, hogyan valósította meg kettős célkitűzését a szerző!

A keménykötésű, igényes küllemű könyv pop-artos borítója első ránézésre meglehetősen – ám találó. Különböző színű bon-tásban láthatjuk 12 népi „apostol” kissé retusált portréját, ez a fő ideológusok vizuális „bemutatása” mellett jól szimbolizálja a népi mozgalom – ez esetben szó szerinti – sokszínűségét is. Ami a tartalmat illeti, nyolc fejezetben ismerkedhetünk meg a népiekkel, Trianontól az 1990-es választásokig. Bár az 1920-as cezúra a szakirodalomban bevett 1928-as kezdethez (Németh László két fontos cikkéhez) képest inkább politikailag, mintsem mozgalmilag releváns, összességében értelmezési keretként elfogadható. Nehezebben érthető az első fejezet címválasztása (*A magyar populisták*), mivel ezeken az oldalakon a – Gracchusoktól indított – történeti előzményekről és az amerikai, argentin, finn, valamint orosz rokonmozgalmakról olvashatunk. A címnél azonban fontosabb, hogy korábban a népiek előtörténetében az egyetemes összefüggéseket kevésbé hangsúlyozták, pedig a szabályozott piac, vagy a szövetkezesítés programja közel sem hazai találmány, sőt, a külhoni populizmus és a magyar népi mozgalom jó néhány fogvatékosságában is hasonlít egymásra. Papp olyan fontos és gyakran félreértelmezett fogalmakat tisztáz, mint a manapság egyértelműen negatív felhangokkal bíró populizmus, a marxizmus által a népiekre aggatott narodnyik jelző, vagy az urbánusok által hangoztatott völkisch eszmeiség, a fejezet végén pedig a nyugati és keleti rokonmozgalmak közt kijelöli a magyar irányzat helyét, amely „az agrárpopulizmushoz állt közel”. (34.)

A második fejezet irodalmi arcképcsarnokához szépen allitáló címet – *Boór Bálint báránykái* – választott a szerző, akinek irodalomtörténeti és esztétikai értéktételei is átgondoltak. Jó döntés a több esetben alkalmazott retrospektív kezdés is, tehát

az időrend szabadabb kezelése, amely úgy teszi olvasmányossá a kötetet, hogy a szakmaiság sem sérül. E helyütt a tiszavirág életű, 1956-os Petőfi Párt programnyilatkozatában hivatkozott szellemi hátország kerül görceső alá. A népi panteonban találjuk természetesen Szabó Dezsőt, akinek munkásságát kellő terjedelemben (Gyurgyák Jánossal is polemizálva) ismerteti Papp. Pontos és érzékletes hasonlata szerint Szabó „olyan volt, mint Borgesnél az elágazó ösvények kertje: sokféle irányba el lehetett tőle jutni, a szélsőjobbtól a szélsőbalig bezárólag” (61.). (Ugyanakkor ma már nemigen tartható állítás, hogy a „náci Németországot legjobban kiszolgáló” [59.] szélsőjobboldali irányzat Magyarországon a nyilas mozgalom volt.)

Az alvó népek zörgetése című (harmadik) fejezetben már képmény adatokat is olvashatunk. Sajnálatos, hogy a földkérdés kapcsán megfogalmazott egynémely ítélet nem állja ki a szakirodalom próbáját, így bajosan állítható például, hogy a két világháború között „10 katasztrális hold alatt semmiképpen sem lehetett biztosítani egy háromgyerekes család megélhetését”. (64.)³ Sikeresen hasznosítja ellenben Papp a politikatudomány fogalomtárát, közérthetően mutatva rá a népi mozgalom széles körű „koalícióképességére”, amely egyben a mindenkori hatalommal való párbeszéd igényét/lehetőségét is feltételezi. Az ekképp kontextualizált témát követi a népi írók első generációjának rövid bemutatása. A szerző meggyőzően mutat rá a gömbösi Új Szellemi Front (ÚSZF) túldimenzionáltságára, ugyanakkor nehezen érthető módon elbagatelizálja – a kötetben végig – a népi–urbánus vitát. Szerinte aránytalanul nagy hangsúlyt kap ez a törés, amely csupán „a kortárs

³ Az intenzív növénykultúrákra alapozott parasztgazdaságok akár öt hold alatt is biztosítják a család teljes ellátását.” Gunst Péter számításai alapján: GYÁNI Gábor–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Budapest, 2006. 307. Bár a szerző több helyütt utal a „régebbi” szakirodalom téves értéktételezéseire, átveszi azt az 1989 előtti általánosítást is, miszerint „a Horthy-korszak eliteje – amely részben a nagybirtokos osztályból állt – nemhogy a radikális földreform, de még a hatékony uradalmi gazdálkodás iránt sem mutatott túlzott érdeklődést”. Egy jelentős ellenpéldához lásd PÜSKI Levente: Főúri identitás a két világháború közötti Magyarországon: Esterházy Pál herceg. In: GYÁNI Gábor–LÁCZAY Magdolna (szerk.): *Generációk a történelemben*. Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kar–Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 167–173.

politikai-eszmei áramlatok egyikének a népi mozgalommal szembeni reakcióját tükrözte”. (85.) Papp vélhetően azért jutott erre a következtetésre, mert konzekvensen elkülöníti a Horthy-éra népi mozgalmát a Kádár-korszak *nép-nemzeti* ellenzékétől. Így a nyolcvanas években újjáéledő – és a józan diskurzust ismét ellehetetlenítő – népi-urbánus vita sem e keretek közt értelmezendő, tehát a népiek két világháború közti összeakaszkodása Zsolt Béláékkal nem tekintendő többnek, mint Scherer Péter Pállal (vagy más konzervatívokkal) való pengeváltásuk, amely a Horthy-korszakkal együtt sírba szállt. A szerző azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a népi/urbánus metanarratívát követő szekértáborok tagjai később is nagyjából ugyanazt vetették egymás szemére, mint ötven évvel korábban. A vita a *Válasz* és a *Szép Szó* szerkesztőségi civódásaként valóban nem túl érdekes, a polémia szomorú, temetetlen utóélete miatt mindazonáltal máig megkerülhetetlen.⁴

A harmincas évek derekának szociográfiai hullámát bemutató negyedik fejezet (*Néma forradalmárok*) arányosan, a régi beidegződéseket valóban levetkőzve mutat rá a hatalom és a népiek fontos találkozási pontjaira, ami a sokáig szajkózott ÚSZF helyett eleinte a cserkészetnél és a *Magyar Szemle* szerkesztőségében volt jellemző. Papp tágabban, Szabó Pál regényeit és Sinka István költeményeit is bevonva értelmezi a népi tényfeltárás műhelyeit. Öröndetes, hogy nem bújik bevett klisék mögé és véleményt mer nyilvánítani sokáig el kent, kényes kérdésekben, mint például Darvas József (109.), vagy (később) Németh László megítélése (132.). Jellemző, hogy bár Papp jól érzékelhetően a vágyott professzionális népi politikus „prototípusának” tartja Kovács Imrét, nem hallgatja el „pályafutásának mélypontját”, amikor Kovács útszéli hangnemben kampányolt a németek kitelepítéséért (195–196.). Fontos megállapítás az is, hogy az átpolitizált igazolási eljárásoknak és népbíró-sági pereknek köszönhetően a népiek körében „nem igazán következett be a háborús évekkel és a holokauszttal való szembenézés”. (182.) Annak viszont kevésbé örülhetünk, hogy a kötetben telje-

⁴ Fájóan hiányzik a bibliográfiából (legalább) N. Horváth Béla mértéktartó, összefoglaló tanulmánya: N. HORVÁTH Béla: Sznobok és parasztok. In: SZEGEDY-MASZÁK Mihály–VERES András (szerk.): *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*. Gondolat, Budapest, 2007. 263–277.

sen reflektálatlanul marad a recenziónk elején idézett kolléga, aki számos tanulmánya mellett három kötetben⁵ tárta fel Erdeinél a tudósi nézőpont és a személyes tapasztalat (pontosabban a társadalompolitikai prekonceptió) „zökkenőit” (114.), illetve jó néhány régi megállapítás tarthatatlanságát. Így például azt a tézist is meggyőzően cáfolta Bognár, miszerint Erdei mentes maradt volna „a zsidósággal kapcsolatos negatív megközelítéstől”. (116.)

Az *útkeresés stációi*ban Papp a negyedik fejezet végén olvasmányosan (és némi pontatlansággal⁶) elemzett Márciusi Front szétesése utáni állapotokat rajzolja meg, részletesen kifejtve egyik alaptézisét, miszerint a korábbi hanyatláskonceptióval szemben a második világháború idején a népiség „erőteljes” (126.), „soha nem látott” (211.) virágzásnak indult, amit intézményesülés, lapalapítások, kormányintézkedések és polarizálódás kísért. Noha korábban épp ezt a polarizálódást ragadták meg, hogy rámutassanak a baloldalinak tartott népiek elszigetelődésére és az egységesen szélsőjobboldaliként aposztrofált jobboldali kötődésű reformerek korrumpálódására, ma már aligha tagadható, hogy ezekben az években valóban mutatkozott *némi* fogékonyság kormánykörökben a népi eszmék iránt. Papp a Németh–Szekfü-vita apropóján helytálló értékítéletekkel hangolja olvasóit a népiek világháború alatti teljesítményének bemutatására, távolságot tartva a különböző érvrendszerek mítoszaitól, ugyanakkor nem futamodva meg további bátor diagnózisoktól sem (amit például Bognár Bulcsúnál olykor hiányolhatunk). A szerző részletekbe menően foglalja össze a világháború alatt működő műhelyek, kiadók, folyóiratok sorsát és jól tematizálja a népiek politikai orientációját is. Nehezen érthető ugyanakkor hiányérzete, miszerint „a magyar népiség történetével foglalkozó kutatók” méltánytalan módon a *Magyar Út* és a *Magyar Élet* folyóiratnak „szentelték a legkevesebb figyelmet” (157.), hiszen Salamon Konrád – Papp által is hivatkozott – mun-

⁵ BOGNÁR Bulcsu: *Erdei Ferenc szociológija*. Loisir, Budapest, 2010.; Uő: *Népi szociográfia és társadalomtudomány. Írások Erdei Ferenc szociográfiáinak (1931–1944) társadalomszemléletéről*. Loisir, Budapest, 2011. és BOGNÁR Bulcsu: *A népies irányzat a két háború között*. I. m.

⁶ Papp állításával szemben Kovácsnál és Féjánál is vádpont volt 1937-ben a „nemzetgyalázás” (121.), vagyis a „magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség”. BORBÁNDI Gyula: i. m. 291–292.

kája külön fejezetekben tárgyalja ezek történetét.⁷ Újdonságként hat, hogy az 1943-as szárszói tábor idézetekkel gazdagon tűzdelt értelmezésében a szerző kísérletet tesz Kovács Imre beemelésére Németh és Erdei közé, nagyvonalúan kezelve – és túlértékelve – egy majd harminc évvel később született visszaemlékezést. (170–171.)

A hatodik fejezet Borbándi-kötetre reflektáló címe – *A hatalom sáncai és a népbíróság asztalai* – kitűnően érzékelteti a mozgalom 1945 utáni ellentmondásos történetét, vagyis hogy a demokratikus fordulattal egyszerre kezdődő presztalinizáció nemcsak a nép fogalmának abszolutizálásához, de egyben annak devalválódásához is vezetett, végletesen megosztva a népi tábort. Bár a jobboldaliként elkönyvelt első vonalbeli népiek (Erdélyi, Fėja, Kodolányi, Sinka) közül csupán Erdélyinek volt jelenése a népbíróság említett asztalainál, a formálódó kommunista hatalom erőteljesen háttérbe szorította ezt a csoportot, piedesztálra emelve ugyanakkor a vele kooperálni/kollaborálni hajlandó népieket (Erdei, Veres, Darvas). A fenti tendenciák és a népiekkel foglalkozó marxista összevegek kiegyensúlyozott bemutatása mellett Papp több helyütt kitér a film- és képzőművészet népi vonatkozásaira és saját eredeti kutatási területére, a népi kollégiumokra is.

A Sinka-evokációval (*A História veres csikója*) indított hetedik fejezetben ismerkedhetünk meg részletesebben a népiek szocializmusbeli sorsával, noha a szerző szerint a Rákosi-diktatúrában „igazából nem is beszélhetünk mozgalomról” (212.). Némi következetlenségre vall, hogy Papp a Nemzeti Parasztpárt kriptokommunistáit, például Erdeit és Darvast külön „kilépteti” ebből a (nem létező?) mozgalomból.⁸ Veres is megkapja a magáét „emberi gyengeség és politikai vakság” (215.) okán, róla azonban megtudhatjuk, hogy a hatalom folyamatosan figyelte „fasiszta” kapcsolatai miatt. A kötetben kirajzolódik, hogy bár a különböző életutak sokfelé vezettek, bizonyos fokú csoportmentalitás meg-

⁷ SALAMON Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Eötvös, Budapest, 1989. 73–84., 84–97.

⁸ Gyurgyák Erdeit már 1943-as, szárszói fellépése nyomán kizárta a népiek sorából: GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok: a magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007. 452–453.

maradt a népiek között, amely a jobboldaliként elkönyveltek segítségével is megmutatkozott. A fejezet végén 1956-ot mint a harmadik út esélyét értelmezi Papp (főként Bibón keresztül), majd a forradalom leverését követő „belátások” és „alkuk” kerülnek terítékre.⁹

Ezzel lényegében a szerző lezárta a népiek történetét és csupán „a népi hagyomány őrzői”-ként (245.) tekint epilógusában a nép-nemzeti mozgalomra. A még aktív népiek közül megismerhetjük Illyés és Németh Aczél Györgyhoz fűződő „furcsa és ellentmondásos” (247.) viszonyát, Darvas (egyébként „kormánypártivá” szelídített¹⁰) *Magyarország felfedezése* sorozatát és az „agrárlobbista” (248.) Erdei eredményeit is méltányolja a szerző. Papp elsősorban a „pozitív elgondolás” (270.) hiányát rója fel a Kádár-kori utódoknak, hiszen a harmincas évek rendszerellenes dühe valóban nem jellemezte az eleinte Pozsgay Imre körül szerveződő, majd Lakitelken széles nyilvánosságot kapó reformerek szemléletét.

Összességében a szerző nagyrészt sikerrel megvalósította a *Prológusban* kitűzött kettős célját. Nehéz témája ellenére könnyed stílusban megírt könyve széles körű olvasottságról tanúskodik, témakifejtései többnyire arányosak, a népiek iránti – szimpatikus módon előrebocsátott – tisztelete nem vezette tévutakra. Mivel azonban szándéka szerint a szakma érdeklődésére is számot tart a kötet, nem mehetünk el szó nélkül a bántóan rövid (és még csak ábécérendbe sem rendezett) bibliográfia, vagy a felettébb nagyvonalú (és helyenként ésszerűtlen¹¹) lábjegyzetelés mellett, amelyek a kötetben található néhány elütésnél jóval szembeötlőbbek. Érdemes lett volna (a Borbándi-kötet hagyományát folytatva) névmutatóval is felszerelni a munkát. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a szerző visszatérő jelleggel hasznosította munkahelyének

⁹ Erősen vitatható ebben a fejezetben Remenyik Zsigmond népiek közt való említése (226.), hiszen bár *Bűntudat* (1937) című könyvének vehemenciája a népi-eket idézte, nem szokás és nincs is okunk közéjük sorolni.

¹⁰ Sárközi György egykori sorozatát Darvas félre nem érthető ideológiai instrukciókkal indította újra. Véleménye szerint eljött az ideje a „kormánypárti” szociográfiáknak, amelyekben a valóságfeltárásnak találkoznia kell a marxista tudatossággal. DARVAS József: *Magyarország felfedezése. Kortárs*, 1968/9. 1347–1360.

¹¹ Papp vélhetően az olvasmányosság és/vagy helyhiány miatt csupán az idézetekre hivatkozik, ugyanakkor egyes (háromsoros) szöveghelyeket négyszer egymás után, rövidítés nélkül kiir (239–241.).

anyagait, így az állambiztonsági szervek jelentései több érdekes adalékkal szolgálnak a népiek és az 1945 utáni hatalom kapcsolatáról. Nem lehet eléggé hangsúlyozni továbbá a szerző mérték-tartó, mégis határozott értékítéleteinek fontosságát, amelyek hosszú távon remélhetőleg hozzájárulnak egy egészségesebb, elfogulatlanabb múltszemlélet konszenzusos elfogadásához.

Bartha Ákos